

VU Research Portal

Jacob Duym en de Leidse rederijders

Koppenol, J.M.

published in
Neerlandistiek.nl
2001

document version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)
Koppenol, J. M. (2001). Jacob Duym en de Leidse rederijders. *Neerlandistiek.nl*, 1, 1-23.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

Jacob Duym en de Leidse rederijkers

Johan Koppenol

PUBLICATIEDATUM 13 NOVEMBER 2001

ARTIKELNUMMER 01.11

SAMENVATTING

Van de auteurs die een belangrijke rol speelden bij de ontwikkeling van het Nederlandse renaissance-toneel heeft Jacob Duym tot op heden de minste aandacht gekregen. In dit artikel wordt ingegaan op zijn leven en werk tijdens zijn Leidse jaren (1586-1608), in het bijzonder op zijn positie ten opzichte van de rederijkerskamers. Duym verbond zich aanvankelijk aan de oude kamer de Witte Acoleyen. In 1591 nam hij op verzoek van het stadsbestuur de leiding op zich over de inmiddels opgerichte Vlaamse kamer d'Orainge Lelie; in die hoedanigheid schreef hij onder meer een tot op heden onbekend pamflet. Na moeilijkheden keerde hij op enig tijdstip tussen 1600 en 1606 terug naar de Witte Acoleyen; mogelijk is hij de auteur van het stuk waarmee deze kamer de Haarlemse rederijkerswedstrijd van 1606 won.

SUMMARY

Compared to other authors that played an important role during the early stages of Dutch renaissance drama, Jacob Duym received relatively little attention. In this article his life and work during his Leiden years (1586-1608) are discussed. It is argued that Duym initially was a member of the old chamber of rhetoric the Witte Acoleyen. In 1591, on request of the city government, he became the leader of the Flemish chamber d'Orainge Lelie; an unknown pamphlet he wrote for this chamber is presented here. After some difficulties he left the Flemish chamber, this must have taken place between 1600 and 1606, and returned to the Witte Acoleyen. Probably he is the author of the winning play, performed by the Witte Acoleyen during the Haarlem rhethorician festivities in 1606.

INLEIDING

Van de auteurs die een belangrijke rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van rederijkerstoneel naar renaissancedrama heeft Jacob Duym tot op heden de minste aandacht gekregen. De groten - Hooft, Bredero, de jonge Vondel - hadden al nooit over belangstelling te klagen en ook minder bekende voortrekkers als Dirck Volckertsz Coornhert, Jan van Hout en Samuel Coster hebben inmiddels hun eigen monografieën. Zo niet Duym, en dat terwijl hij met maar liefst twaalf spelen op zijn naam een van de productiefste schrijvers van zijn generatie is. Hij geldt als een belangrijk vernieuwer, die verantwoordelijk was voor de introductie van de tragi-komedie en bovendien een voortrekkersrol vervulde waar het taalzuivering en metriek betreft. Daarbij vormt zijn werk een belangrijke bron van kennis voor de toneelpraktijk van zijn tijd - het kan minder.

Wie in Duym geïnteresseerd is, heeft op dit moment de beschikking over een moderne editie van zijn Oranje-drama *Het moordadich stuck van Balthasar Gerards* (naar Heinsius' *Auriacus*) en een sympathieke, maar wetenschappelijk niet erg bruikbare gelegenheidsuitgave van zijn spel over de inname van Breda met het beroemde turfschip.¹ Ook zijn er enkele recente deelstudies en passages in breder opgezette werken, maar voor het overige blijft men aangewezen op verouderde werken, zoals het proefschrift van Klaas Poll uit 1898.²

Duym verdient meer. Om te beginnen dienen de feitelijke gegevens omtrent zijn levensloop en literaire activiteiten beter onderzocht te worden en dit artikel, waarin Duym's plaats in het literaire leven van Leiden centraal staat, wil een eerste aanzet daartoe geven. De nu beschikbare informatie is onvolledig, zo is er nog onbekend werk, en soms onbetrouwbaar, bijvoorbeeld wat de opvoeringsgegevens van zijn spelen betreft. Het bestaande beeld van Duym's positie, zijn werkzaamheden en zijn verhouding tot de Leidse rederijkers kan dan ook worden herzien en bijgesteld.

¹ Duym, *Het moordadich stuck*; Duym, *De cloeck-moedighe ende stoute daet*.

² Voor zover er aandacht is besteed aan Duym, ging die vooral uit naar de toneelpraktijk (Hummelen, 'Typen van toneelinrichting'; Ramakers, 'De gespeelde stad'), propadanda (Meijer Drees, 'Liever een rechtvaardige oorlog'; Meijer Drees, 'Burgemeester Van der Werf'; Duits, 'De Vryheid') en de *Auriacus*-bewerking. Het gebruik van de rei door Duym wordt besproken in: Van Gemert, *Tussen de bedrijven door?*

LEVENSLLOOP

Jacob Duym, geboren te Leuven in 1547, was de zoon van Hubert Duym en Maria van den Broeck. Hij stamde uit een welvarend geslacht; hij voerde de titel jonkheer. Na de dood van zijn moeder zou zijn vader nog tweemaal huwen met respectievelijk Francisca Back en Anna Bellens; uit dit derde huwelijk had Jacob Duym een halfbroer Jan. Jacob Duym studeerde rechten in zijn geboortestad; na zijn licentiaat vestigde hij zich er als advocaat. Spoedig hierop trouwde hij de vermogende Elizabeth Craechs; hun huwelijk bleef voor zover bekend kinderloos.³

De jonge jurist Duym was een man van aanzien in Leuven: hij trad toe tot de dekenij en vervulde incidenteel andere officiële functies. Ook was hij lid van het gilde van de Oude Voetboog. In die functie ontmoette hij op 14 april 1576 Don Juan van Oostenrijk, op dat moment de nieuwe landvoogd. Don Juan liet zich verleiden mee te doen aan een schietwedstrijd en nadat hij die gewonnen had, werd hij tot koning van het gilde uitgeroepen. Als tegengebaar stak de landvoogd de leden van het gilde in nieuwe kostuums; de persoonlijke uitreiking daarvan vond plaats ten huize van Duym.⁴

Duym behoorde op dat moment kennelijk nog niet tot de Opstandelingen - anders zou hij zich niet gecommitteerd hebben aan de plaatsvervanger van de Spaanse koning. Hij werd in 1576 zelfs verkozen tot kapitein, belast met de verdediging van een van de stadspoorten. Leuven was in deze tijd nog altijd overwegend koningsgezind en respect voor de koning had Duym van huis uit meegekregen. Zijn vader Hubert overleed op 20 februari 1584 tijdens een geuzen-aanval, toen hij naar de bolwerken was gelopen om die te verdedigen en werd getroffen door een beroerte.⁵

Op het moment dat zijn vader het leven liet voor het oude gezag, had zoon Jacob zich daar intussen radicaal van afgekeerd. In 1584 mengde ook hij zich in het krijgsgewoel, maar dan aan de zijde van het legertje Opstandelingen dat Fort Lillo bij Antwerpen probeerde te verdedigen tegen Parma en zijn troepen. Op welk moment tussen 1576 en 1584 Duym deze ommezwaai gemaakt heeft, is niet bekend. Later zou Duym zich laten kennen als een groot bewonderaar van de Oranjes en als fel anti-katholiek.⁶

³ Voor de biografische gegevens over Duym, zie: Van Even, 'De krijgsman', passim; Poll, *Over de tooneelspelen*, 3-9.

⁴ Boonen, *Geschiedenis van Leuven*, 127, 130; Van Even, 'De krijgsman', 520-521.

⁵ Boonen, *Geschiedenis van Leuven*, 152.

⁶ Over de vraag of Duym gereformeerd was: zie hieronder.

Duym was de dertig reeds gepasseerd toen hij dienst nam in het leger. Hij kreeg het bevel over een vendel voetknechten. Veel eer heeft de oorlog hem niet gebracht: Parma nam Antwerpen in een ijzeren greep en Duym werd gevangen genomen. Over het precieze verloop van zijn arrestatie bestaat geen duidelijkheid. In de literatuur vindt men het verhaal als zou Duym in volle actie op de Couwensteinsche Dijk zijn gepakt.⁷ De Leuvense stadshistoricus Boonen meldt echter dat Duym, samen met zijn vrouw, werd opgepakt 'op zijn speelhuis', dat wil zeggen op zijn buitenplaats.⁸ Mogelijk gaat het om het 'huys van Ballaer, by ende buyten Antwerpen gelegen' waar Duym's vrouw Elizabeth Craechs een rentebrief op had van honderd gulden jaarlijks.⁹

Hoe het ook zij: Jacob Duym was gevangen en hij werd opgesloten in het kasteel van Namen. De omstandigheden waaronder hij gedurende twee-en-twintig maanden vastzat moeten erbarmelijk zijn geweest, want toen hij zich na de val van Antwerpen kon loskopen was hij blijvend invalide. Zijn schoonmoeder Anna Bellens leende hem honderd gouden Karolusguldens om vrij te raken.¹⁰ Duym kon daarna niet in het Zuiden blijven en dus trok hij, zoals velen, naar Holland, naar Leiden. Het vertrek bracht natuurlijk allerlei rompslomp met zich mee. Veel bezittingen moest hij noodgedwongen achterlaten.¹¹ Naar het zich liet aanzien heeft zijn vrouw Elizabeth Craechs de meeste praktische zaken afgehandeld. Zij ging naar Brussel en Leuven om bezitskwesties te regelen met Duym's stiefmoeder Anna Bellens en zijn halfbroer Jan.¹² Ook regelde zij bij de Staten van Zeeland vrijdom van belastingen op het transport van hun spullen.¹³

Duym arriveerde in Leiden in 1586.¹⁴ Hij en zijn vrouw vestigden zich aan de Hooigracht - het huis dat ze bewoonden was in de jaren 1587-1592 inzet van allerlei

⁷ Die mededeling gaat terug op Duym's voorwoord in: *Een ghedenck-boeck*, fol. *2v-*3r (ook in: Poll, *Over de tooneelspelen*, 4); en wordt overgenomen in bijv. Van Even, 'De krijgsman', 523; Van Meel in: Duym, *De cloeck-moedighe ende stoute daet*, 10.

⁸ Dit gebeurde op 9 juli 1584. Boonen, *Geschiedenis van Leuven*, 153.

⁹ Van Even, 'De krijgsman en dichter', bijlage 2, blz. 533. Of gaat het hier al om huis Muisbroek bij Ekeren, ten noorden van Antwerpen, waar Duym in 1612 woonde (zie hieronder)?

¹⁰ Van Even, 'De krijgsman', 523.

¹¹ Hij zegt dit expliciet in het voorwoord in: *Een ghedenck-boeck*, fol. *2v.

¹² Van Even, 'De krijgsman', 532-537.

¹³ *Notulen van de Staten van Zeeland*, 29 mei 1587: 'Op de Requeste van Elisabeth Craechs, huysvrouwe van Capteyn Jacob Duyn [sic], versoekende vrydom van Thol ende Convoyen alhier van hare Goeden, gecommen van Antwerpen; is geappostilleert, den Commisen van de Convoyen ende Thol wordt geordonneert die suppliantie behoorlick te verpasporten, zonder haer eenich recht ter caussen van desen aft te nemen' (p. 122).

¹⁴ Prinsen, 'Uit het notaris-protocol', 142.

financiële moeilijkheden.¹⁵ De gegevens over de dan volgende jaren hebben vooral betrekking op Duym's literaire en publicitaire activiteiten. Onder de andere vermeldingen valt op dat Duym in 1600 een aantal wandkleden aan de universiteit verkocht - als handelaar of uit geldgebrek?¹⁶

Duym was in elk geval zeer gespitst op financieel voordeel. Met zijn publicaties heeft hij duidelijk het onderste uit de kan willen halen. In zijn *Ghedenck-boeck* gaf hij elk van de zes spelen een aparte opdracht mee, zodat hij zesmaal kans maakte op een verering. Met zijn historiewerk over de graven van Holland, dat in 1606 verscheen samen met Scriverius' *Oudt Batavien nu ghenaeemt Holland*, maakte hij het mogelijk nog bonter. Er bestaan van dit werk twee versies, allebei in Leiden in 1606 gedrukt, een bij Andries Clouck en een bij Hendrik Lodewijksz van Haestens. Onderzoek maakt duidelijk dat het in feite om hetzelfde werk gaat, alleen het eerste katern onderscheidt zich. De editie Clouck bevat een opdracht van Duym aan de Raad van State van Holland, die van Van Haestens een aan de Staten van van Zeeland en de Zeeuwse admiraliteit. Hoopte Duym zo soms dubbel te vangen?¹⁷

Duym is na het afsluiten van het twaalfjarig bestand teruggekeerd naar het zuiden. In 1612 liet hij door enkele oude Leidse vrienden een getuigenis opstellen van zijn betrouwbaarheid en goed gedrag. Volgens deze verklaring woonde Duym op dat moment op het huis te Meusebrouck (Muisbroek) in de Brabantse heerlijkheid Ekeren, net ten noorden van Antwerpen.¹⁸ Vanaf dat moment lopen alle sporen dood. In 1624 was zijn vrouw als weduwe aanwezig in Leiden.

LITERAIRE AKTIVITEITEN TOT 1600

In 1588 manifesteerde Duym zich voor het eerst als toneelauteur. Het stadsbestuur behandelde op 25 augustus dat jaar een aanvraag van Duym om twee spelen te mogen

¹⁵ Gemeentearchief Leiden, Oud-notarieel archief S.L. van der Wuert, inv.nr. 20, akte 135; ibidem, inv.nr. 21, akte 40; Prinsen, 'Uit het notaris-protocol', 142-146.

¹⁶ Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis*, 130.

¹⁷ Enige voorzichtigheid is geboden: er waren problemen rond deze uitgave. Lodewijk van Haestens heeft in 1606 vergeefs octrooi aangevraagd voor dit boek: *Resolutiën der Staten Generaal*, 826. De Staten van Zeeland hebben Duym in elk geval 'vereerd' met vijftig gulden: *Notulen Staten van Zeeland* 9 mei 1606 (p. 127).

¹⁸ Deze gegevens in een verklaring, afgelegd door Honesto Lopes, Jan de Ridder, Jasper Nollens en Loys Elsevier. In: Gemeentearchief Leiden, Oud Rechterlijk Archief, inv.nr. 79 (Getuigenisboeken), deel L, fol. 86r-v; zie ook: Poll, *Over de tooneelspelen*, 6, noot 2 en 3.

opvoeren, 'te weten teene int vroede geintituleert den stryt die den gelovigen mensche weervaert, ende tander int zotte'. Het verzoek werd ingewilligd.¹⁹

In 1590 vervoegde een groep Vlamingen zich ten stadhuize met het verzoek een eigen rederijkerskamer te mogen oprichten. Ook dit verzoek vond een gunstig onthaal. Voor de kamer, dan nog aangeduid als de Witte Lelie, zullen dezelfde regels en beperkingen gelden als voor de Witte Acoleyen. In bestaande studies wordt aangenomen dat Duym van meet af aan nauw verbonden was met d'Orainge Lelie, zoals de Leids-Vlaamse kamer ging heten toen bleek dat de kamer van Beverwijk al een witte lelie in haar blazoën voerde. Toch ontbreekt zijn naam op de ledenlijst van 1590. Duym's naam duikt pas een jaar later voor het eerst op, wanneer hij tot keizer van de nieuwe kamer wordt aangesteld.²⁰

Vanaf 1591 is Duym dan een aantal jaren goed te volgen en op grond van de Leidse Gerechtsdagboeken is zelfs een soort speellijst van zijn stukken op te stellen. Op 2 april 1592 kregen de Vlaamse broeders toestemming 'tspel van Seleucus' op te voeren.²¹ Met dit spel wordt ongetwijfeld Duym's *Spiegel der rechtvoordering* bedoeld, waarin Saleucus, burgemeester van Locria, een scherpe wet uitvaardigd om het verval der zeden tegen te gaan: overspeligen zullen hun beide ogen verliezen. Helaas is Saleucus eigen, gelijknamige zoon bij de eersten om dit wrede lot te ondergaan. Om zijn zoon gedeeltelijk te sparen offert de vader een van zijn eigen ogen op. In 1595, op 6 april, kreeg de kamer toestemming voor de opvoering van 'een spel geheeten een Spiegel der Erbaerheijt', natuurlijk te vereenzelvigen met Duym's gelijknamige stuk *Spiegel der Eerbaerheijt*.²² Eind mei 1596 nam d'Orainge Lelie deel aan de rederijkerswedstrijd ten bate van de grote Leidse liefdadigheidsloterij dat jaar. De Vlamingen voerden toen Duym's *Spiegel der liefde* op.²³

In 1600 was de toegeeflijkheid van de de Leidse magistraat aanvankelijk minder groot, want op 27 april sloegen zij 'om merckelicken redenen' het verzoek van de Vlaamse rederijkers af, 'om tspel staende in zestien gecoteerde bladen, gecomponeert by Jacob

¹⁹ De Leidse archivalia zijn gepubliceerd door Van Boheemen en Van der Heijden; ik verwijs naar hun uitgave, waar men ook de archiefnummers kan vinden. Veel archiefstukken over de Leids-Vlaamse kamer ook in: Briels, 'Reyn genuecht'. Genoemde post in: Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 521-522.

²⁰ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 524-526; zie ook hieronder.

²¹ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 526.

²² Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 532-533.

Duym ende geintituleert *Een Spiegel van Getrouwicheyt* op te voeren op de jaarmarkt. Aan de inhoud van het stuk kan het niet hebben gelegen, want toen de Vlamingen het nog geen half jaar later, op 31 augustus nogmaals probeerden, hadden zij wel succes: ze mochten toen twee stukken opvoeren, te weten *Den spiegel der Getrouwicheyt* en *Den Spiegel des hoogmoets*. Het laatste stuk is Duym's bewerking van Seneca's *Troades*.²⁴

In het jubeljaar 1600 bundelde Duym zijn spelen in het *Spiegelboeck, inhoudende ses spiegels*. Het boek bevat zes spelen; vijf ervan waren opgevoerd en zijn hierboven genoemd, het zesde stuk is *Den Spiegel der Reynicheyt*. Jacob Duym was gedurende de jaren 1592-1600 duidelijk de artistiek leider die verantwoordelijk was voor het leveren van de belangrijkste teksten van d'Oranje Lelie. Dat zijn stukken ook daadwerkelijk op de planken kwamen, maakt zijn aanwijzingen voor de opvoering des te belangrijker voor onze kennis van het toneel rond 1600.

Naast de opgesomde teksten waarvan het zeker, dan wel aannemelijk is dat ze door Duym zijn geschreven, is er ook nog sprake van enkele niet geïdentificeerde toneelstukken. Op 4 april 1591 kreeg d'Oranje Lelie toestemming een spel op te voeren, 'begrypende de Ontschaeckinge Proserpina', op 7 augustus 1595 voor twee spelen, 'teene genomen uyt den Propheet Daniel in tweede cap. Tandere een spel van sinnen'.²⁵ Of het ook in deze gevallen werk van Duym betrof, valt niet meer na te gaan.

EEN ONBEKEND DICHTWERK

Het jubeljaar 1600 leverde, behalve het *Spiegelboeck* nog een, tot op heden onbekend gebleven, werk van Duym op, een gelegenheidspublicatie met als titel *Verkondinghe van des vreuchdenrijckes oft soomen plach te noemen Gulden laers sestien hondert: in dicht ghestelt by die vande camer van Doraingie Lelie*. Het werkje bevat, naast een sonnet van een dichter die ondertekent met de zinspreuk *Liefde is crachtich* en een tweeregelig jaardicht door I.D. (=Jacob Duym), een langer werk getiteld 'Een tsamen-sprekinghe van twee ghebroeders: Tdeuchts verhael, en Danckbarich hert'. Dit gedicht is ondertekend R.V.I.D. hetgeen staat voor 'Reden Verwint. Iacob Duym'. Deze tekst, voor zover bekend

²³ Koppenol, *Leids heelaal*, 95.

²⁴ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 553-554.

²⁵ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 525-526; 533.

een unicum, is overgeleverd in de pamfletverzameling van de Leidse Bibliotheca Thysiana.²⁶

In de 'Tsamen-sprekinghe' vertellen *Tdeuchts verhael* en *Danckbarich hert*, nadat ze eerst iedereen een voorspoedig nieuwjaar hebben gewenst, welke veranderingen de afgelopen eeuw heeft gebracht. Exact honderd jaar geleden, toen de rooms-katholieke kerk sterk in verval was, werd Karel V geboren in Gent. Eenmaal keizer geworden, ging deze oprechte christenen vervolgen met plakkatens. Gelukkig zond God toen Maarten Luther, die de strijd aanbond met paus Leo X en de aflaathandel. Dat stuitte op hevig verzet, maar er kwamen nieuwe hervormers, zoals Melanchton en Zwingli (Calvijn wordt niet genoemd). Inmiddels had de nieuwe religie in een groot deel van Europa vaste voet aan de grond gekregen: in Duitsland, Frankrijk, Engeland en Schotland, Denemarken. En natuurlijk in Holland:

Tdeuchts verhael.

HOe is u Landt bevrijt/ zedert sommighe jaeren/
O *Hollandia* schoon/ van dat Babelsche Beest
U naest gheburen heeft/ Godt oock willen bewaren
Men preekt by u Gods woort/ vrijmoedich ombevrees
Gebenedijt Godt meest/ O *Syon* volck den Heeren
Hoe veel vyanden sterck/ hebben ghewelt ghetoont
Om dit seer cleyne Landt/ te bringen in verseeeren/
Maer door Gods stercke hant/ ist tot noch toe verschoont
T'quaet den vyant self loont/ dat hy had voor ghenomen
Duytgheweken sijt ghy/ O *Hollant* een toe vlucht/
Die met duysenden sijn/ in u Landt nu ghecomen
Om tontvlieden des krijchs/ en Spaingnaerden gherucht
Want int ghecroonde Beest/ hadden sy gheen ghenucht

Danckbarich hert.

LOoft Godt/ niet meer en sucht/ die u soo ginck bevrijden
Door den Edelen *Prins, Graef Willem van Nassov*,
Al sach men wel den krijch/ het Landt al om castijden
Nochtans bracht Godt dor hem/ sijn Kercke uyten rou
Die schier van herten flou/ was door t'bedrijf van Spaingnen
Dus elck wie dat ghy sijt/ ghedenckt en prijst met my
Dat Keyserlijcke huys/ vanden *Prins van Oraingnen*,
Dat soo veel ghedaen heeft/ om ons te maecken vry

²⁶ UB Leiden, Thysius pamflet 1122. Meijer Drees noemt de titel, verwijzend naar Bax, maar slaagde er kennelijk niet in de tekst te traceren: Meijer Drees, 'Liever een rechtvaardige oorlog', 13, noot 15.

Van al de slaverny/ en jock der Spaensche hoofden/
Een Voester-heer was hy/ van Godes Heylich woort
Welck daer een oorsaek was/ dat sy hem soo beroofde
Vant tijtlijck leven soet/ deerlijck wiert hy vermoort
Maer sijn Siel rust by Godt/ daer sy doch toe behoort.²⁷

In dit gedicht vindt men het concept van God, Nederland en Oranje terug. Willem de Zwijger heeft lijf en goed gegeven opdat in Sion aan de Noordzee vrijelijk het ware geloof kon worden gepreekt en het land een toevluchtsoord kon worden voor talrijke zuiderlingen. In het vervolg van het gedicht besteedt Duym dan veel aandacht aan de oorlog, met het beleg en ontzet van Leiden en de veroveringen van Maurits, waaronder Breda, Groningen, Geertruidenberg, Grol en Steenwijk. De welvaart groeide intussen door de eerste vaart op de oost. Voor zover nog niet alles naar wens ging in Holland was dat het gevolg van de zonde. En dus, zegt Danckbarich hert:

Dus Looft Godt O Syon, siet hoe hy u bemint/
U vyanden laet hy/ in duysterheyt verdwijnen
Vlaenderen, Brabant oock/ sijn den paus toeghesint/
Sy blijven noch verblint/ in vuyl en quae leeringhe
Maer ghy ghemeynte Godts/ den Heer ghebenedijt/
Ghy hebt doprecht Gheloof/ waer boet/ en bekeeringhe
Van Hel Duyvel en Doot/ u Godts ghenad' bevrijt/
Dus in dit *Gulden laer*, u al tsamen verblijt.²⁸

Nu, in het Gulden Jaar, gaat de grote poort open waardoor alle christenen mogen binnen gaan. En met die poort bedoelt de dichter nadrukkelijk niet de Porta Santa van de Sint Pieter in Rome die aan het begin van elk Heilig Jaar door de paus wordt geopend:

Danckbarich hert.
Ghy Christenen hoort/ hoort/ ghenade sal u naken
De groote Poort gaet op/ elck een mach vrij ingaen/
Wilt doch allen de vreucht/ van dat *Gulden laer* smaken/
De groote Poort wort u/ seer haest open ghedaen/
Maer wilt sulcx niet verstaen/ al doet de *Paus van Rome*
Die metten hamer swaer/ oft met sijn gulden cruijs
De nieu Poort open slaet/ om in sijn kerck te comen/
Die hy t'Heylichste noemt/ al waer het Godes huys/
Sulck leer moet gaen te gruys/ t'sijn maer beuselingen

²⁷ [Duym], *Verkondinghe*, fol. A4r.

²⁸ [Duym], *Verkondinghe*, fol. B2r.

Versierd' aflaten al/ om het ghelt inde kist
Van mijnen Heer den *Paus*, met menichte te bringhen/
Dit is de rechte leer/ van eenen *Antechrist*
Die de waerheyt en wech/ naer d'eeuwich leven mist

Tdeuchts verhael.

NAer doprechte leer gist/ die compt u doch te staden
Verheft u groote Poort/ O Poort verheft v dan
De Poorte die ick meyn/ is de Poort der ghenaden
Die voor u open staet/ ja voor een yder man.²⁹

Het gedicht speelt verder met de tekst van psalm 24: 'Ghy Poorten heft op uwe hoofden en verheft v ghy eeuwige Poorten/ Dat de Coninck der Eeren ingae'.

Duym is geen vriend van Rome, zoveel is duidelijk. Er is echter op grond van dit gedicht nog wel meer te zeggen over zijn geloof. In de bestaande literatuur wordt het graag zo voorgesteld als zou Duym calvinist zijn geweest.³⁰ Dat staat echter nog te bezien. Op grond van dit gedicht blijkt dat in elk geval niet: het feit dat Calvijn ongenoemd blijft op een plek die er toch om vraagt om hem te noemen. De laatst aangehaalde versregels waarin de poort der genade nadrukkelijk voor iedereen openstaat, duidt ook al niet op een overtuigende onderschrijving van de predestinatieleer.

Dat gevoegd bij Duym's toneelactiviteiten, regelrecht tegen de wil van de Leidse kerkenraad in, is al voldoende om Duym geen calvinist te noemen. Ter ondersteuning van die stelling valt verder te wijzen op zijn voorrede in de *Corte historische beschryvinghe der Nederlandscher oorlogen* uit 1612. Hij laat zich daarin uit over de 'Oorsprong der Nederlandtsche oorloghen'. Ook in die tekst moet de katholieke kerk het ontgelden, maar niet op theologische gronden. Het toepassen van gewetensdwang en inquisitie door zowel de geestelijke als de wereldlijke overheden zijn er de oorzaak van dat de kerk is uiteengevallen. Kerk en staat hebben gefaald in het beschermen van het geloof, aldus deze tekst, die laat zien dat de Opstand voor Jacob Duym eerder om de vrijheid, dan om de religie ging.³¹ Hij kan dan ook het beste getypeerd worden als een gematigd en weinig uitgesproken protestant, die voor leerstellige zaken nauwelijks of geen belangstelling had.

²⁹ [Duym], *Verkondinghe*, fol. B2v.

³⁰ Zie bijv. Van Meel in: Duym, *De cloeck-moedighe ende stoute daet*, 12; Meijer Drees, 'Liever een rechtvaardige oorlog', 10, 12 noot 8. Ook Bettina Noak gaat in haar (nog ongepubliceerde) proefschrift *Auf des Staates grosser Waage steht die Zunge selten ein. Politische Auffassungen im niederlaendischen Drama des siebzehnten Jahrhunderts* ervan uit dat Duym calvinist was.

³¹ *Corte historische beschryvinghe der Nederlandscher oorlogen* (1612), 3-13.

Het Gulden Jaardicht van Duym is geen belangrijke tekst, het is duidelijk gelegenheidswerk. Kennelijk is het op de kamer voorgelezen, zo valt af te leiden uit de regel 'JEucht in dees leytsche sael/ wilt des Heeren Lof singhen'. De tweespraak-vorm komt geen moment uit de verf, het gedicht heeft meer van een monoloog. Het grootste belang van het boekje is de visie die het verwoordt op de Opstand, de rol van Oranje, het sterke anti-katholicisme en de verkettering van het nog altijd heidense moederland van de vluchtelingen, Brabant en Vlaanderen. Verder spreekt de belangstelling van oorlogsveteraan Duym uit de aandacht voor het oorlogsbedrijf en de veroveringen van Maurits.

LEIDSE HEISA

Merkwaardig genoeg wordt het na de publicatie van het *Spiegelboeck* in 1600 vrijwel stil rond Jacob Duym. Zijn naam is niet meer te vinden in de rederijdersarchivalia en er zijn geen aanvragen meer om stukken te mogen opvoeren. Wanneer de archieven melding maken van d'Oranje Lelie wordt hij niet genoemd. De nieuwe leider van de kamer is Jacobus Celosse: in elk geval vanaf 1606 verzorgt deze de belangrijkste teksten voor de Leidse Vlamingen. Duym draagt wel nog twee lofdichten bij aan werk van Karel van Mander, namelijk het *Schilder-boeck* en het Ovidius-commentaar *Wtlegghinghe opte Metamorphosis*.

Toch moet Duym ook in de jaren 1600-1606 toneel hebben geschreven - hoe kon hij anders in 1606 met een nieuwe bundeling van zes stukken komen in zijn *Ghedenck-boeck*? Deze spelen hebben de Opstand tot onderwerp: het stuk over de moord op Oranje en dat over de inname van Breda treft men erin aan, verder spelen over het beleg en ontzet van Leiden, de strijd rond Antwerpen en twee allegorische stukken. Nergens is echter geboekstaafd dat deze spelen zijn opgevoerd.³²

³² De enige post waarachter men werk van Duym zou kunnen vermoeden, stamt uit 1600. Toen is er een opvoering geweest van een 'spel van t'ontset dezer stede' door de oude Leidse kamer de Witte Acoleyen. Toch is het onwaarschijnlijk dat dit Duym's Benoude beleggheringhe der stad Leyden zou zijn. In het voorwoord bij zijn spel over Leiden zegt Duym dat de stof eerder is gedramatiseerd, maar niet op bevredigende wijze. Duym, *Een ghedenck-boeck, 'Benoude beleggheringhe der stad Leyden'*, fol. A2v. Duym doelt daarmee op de opvoering in 1600 (de archieven melden dat het toen opgevoerde stuk ook al in 1592 te zien is geweest). Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 528, 554. Jaren later wordt Duym's stuk over beleg en ontzet overigens wel opgevoerd. Ter gelegenheid van opvoeringen in 1631 en

In 1606 verscheen er nog meer werk van Duym. In Saxo Grammaticus' (in dit geval een pseudoniem van Petrus Scriverius) *Oudt Batavien nu genaemt Holland* is een reeks gedichten over en een korte levensschets van de graven van Holland opgenomen, geschreven door Duym. In de herziene versie van 1612 zijn Duym's versjes vervangen door eigen werk van Scriverius. De reeks van Duym zou opnieuw gepubliceerd worden in zijn al genoemde *Corte historische beschryvinghe der Nederlandscher oorlogen, vanden beginne ende aenvangh aff der beroerten tot het twaelff-jaerich bestandt toe*, ook uit 1612, herdrukt in 1614 en vervolgens met aanvullingen opnieuw in 1635, 1636 en 1646.

Over de opvolger van Jacob Duym als leider van d'Oranje Lelie, Jacobus Celosse, bestaat een vrij grondig artikel van J.J. Mak. In dit artikel komt de volgende curieuze voetnoot voor:

Ik kan de gedachte niet van mij afzetten, dat er een ernstige onenigheid bestaan moet hebben tussen Duym en Celosse. En toch heb ik daarvoor geen bewijzen. Maar het volstrekke stilzwijgen èn van C. èn van de andere Leidse kameristen over hun eerste keizer, nog wel een man die als dichter ver boven hen stond, is te opvallend, dan dat daar niets achter zou steken.³³

Met gevoelens en vermoedens van literatuurhistorici dient men natuurlijk omzichtig om te gaan. Wat Mak niet kan leveren en wat men nu juist wel graag geleverd wil hebben, zijn bewijzen of op zijn minst aanwijzingen. En die zijn ook wel te vinden.

De verhouding tussen Duym en d'Oranje Lelie blijkt niet zo eenvoudig als tot op heden is aangenomen en dat geldt eigenlijk meteen al voor het eerste begin. Stilzwijgend is men ervan uitgegaan dat Duym, ook al ontbreekt zijn naam op de oprichtingslijst, toch wel van meet af aan op de een of andere manier bij de kamer betrokken is geweest. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij Briels:

Op goede gronden is aan te nemen, dat de Kamer vóór nov. 1590 als "onvrije", dit is als niet officieel door de Overheid erkende vereniging heeft bestaan. Immers, toen op 22 jan. 1586 de Graaf van Leicester als landvoogd der Nederlanden Leiden bezocht, werden zowel door de Leidse Rederijkers van "De Witte Acolye" als door de Vlaamse broeders, behorende tot de "Oranje Lelijken" vertoningen gegeven. Verder valt op,

1634 verscheen de tekst opnieuw: Duym, *Benoude belegheringhe; Duym, Belegerin[g] der stadt Leyden*.

³³ Mak, 'Jacobus Celosse', 246 noot 51.

dat reeds op 25 aug. 1588 aan Jacob Duym, de latere Keizer van de Vlaamse Kamer, toestemming werd gegeven om twee spelen op te voeren, het één in het Vroede, het andere in het Zotte.³⁴

Voorzichtigheid is hier echter geboden. Bij de inhuldiging van Leicester waren misschien enkele Vlamingen betrokken, maar er was blijkens de rekeningen zeker nog géén sprake van een kamer.³⁵ Dat de spelen van Duym door een niet-erkende Orainge Lelie zouden zijn gespeeld is eveneens uit te sluiten. Zeker: het verschijnsel 'vrije kamer' heeft bestaan en Leiden heeft er rond 1612 een gekend, maar die speelde buiten de stadsmuren, juist om de overheid te omzeilen.³⁶ Indien Duym in 1588 voor een niet-erkende kamer schreef, hoefde hij niet naar de magistraat om toestemming te vragen. En het jarenlang optreden van een vrije kamer in de stad valt uit te sluiten: daarvoor had het Leidse stadsbestuur de touwtjes te strak in handen en bovendien lag de rederijkerij daar in kerkelijke kring veel te gevoelig voor.

De acte waarin Duym wordt benoemd tot keizer van d'Orainge Lelie, een jaar na de oprichting, geeft bij nauwkeurige lezing aanleiding tot enige vragen. Er staat dat de leden van d'Orainge Lelie een rekest hebben ingediend met een tweetal verzoeken:

ten Ien: approbatie vande verkiesinge van een Keyser over de selve Camere, ende ten Ilen: om consent te hebben van tblasoen weder te mogen wthangen.³⁷

Het valt misschien niet onmiddellijk op, maar dit is natuurlijk merkwaardig. Waarom moet d'Orainge Lelie goedkeuring vragen voor het kiezen van een keizer, ze waren toch officieel erkend als kamer? En waarom geldt het verzoek alleen de verkiezing van een keizer en niet van de prins of de schaftmeesters? Er is verder nooit sprake van stedelijke goedkeuring van een verkozen keizer; het was een gebeurtenis die ieder jaar in stilte,

³⁴ Briels, 'Reyn genuecht', 32.

³⁵ Koppenol, *Leids heelaal*, 119, noot 67.

³⁶ De term 'vrije kamer' is eigenlijk erg ongelukkig gekozen. Een 'vrije kamer' betekent normaal gesproken dat de stad de huur van de kamer voor haar rekening nam, er zijn regelmatig aanvragen gedaan door de rederijders om 'vrije kamer' te mogen hebben.

³⁷ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 526.

binnenskamers plaats greep.³⁸ En wat vooral ook intrigeert: waarom moeten de Vlamingen toestemming vragen om hun blazoen *weder* te mogen uithangen?

Het lijkt al met al om een uitzonderlijke situatie te gaan. De leden van d'Oranje Lelie vragen om Duym als keizer te mogen kiezen, maar uit de bewoordingen lijkt het bijna alsof Duym door de stad als kandidaat naar voren is geschoven:

Die vande Gerechte deser stadt Leyden, gesien in haer vergaderinghe opt Raedthuys des selver stede den innehouden vande jegenwoordige requesten, hebben de gedaen verkiesinge vande persoon van Jonckheer Jacob Duijm tot Keyser vande Vlaemsche Camere van Retorijcke voor so veele in hem is, geaprobeert, belieft ende bevesticht, approberen, believen ende bevestigen mitsdesen, Ende den selven Jonckheer Jacob Duijm oversulcx gecommiteert, gestelt ende geauthoriseert mitsdesen tot Keyser ende hooft vande voorsz. Camere der Rethoriken, omme den zelve in goeder ordre ende geregeltheit te onderhouden ende sulcx doende, den broederen inder conste vande Rethorijcke te ouffenen ende exerceren volgende de ordonnantie, regels ende instructie, de selve byde voorsz. Gerechte verleent off noch te verleen.³⁹

Dat Duym inderdaad van stadswege in de richting van d'Oranje Lelie is geduwd, zou men ook kunnen opmaken uit het lofdicht dat de kamer schreef voor het *Spiegelboek*:

Tot Leyden comend' is/ van den Raet versocht,, hy
Ons ionghe spruyten die/ waren in consten teer,
Met zijn bywesen vroet/ als Keyser verknocht,, vry,
Om naer Camers manier/ te zijn een wet, een leer.⁴⁰

Zowel de aanstelling als dit lofdicht suggereren dat Duym orde op zaken moest stellen in de jonge kamer.

Dat het nodig was orde op zaken te stellen kan te maken hebben met de vraag het blazoen 'weder' te mogen uithangen - dat lijkt alleen een logisch verzoek op het moment dat het niet mag. Kan het zijn dat de kamer een moeizame start kende en zelfs enige tijd dicht is geweest? Concrete gegevens ontbreken, maar zeker is dat het kort voor Duym

³⁸ Het enige andere Leidse voorbeeld dat ik ken, betreft toch een in wezen heel ander geval: Jacob Davitsz van Dulmenhorst vroeg in 1593 ontslagen te worden van zijn schuttersdienst aangezien hij in de rederijkerskamer is gestemd. Het stadsbestuur staat dit toe en gaat accoord met zijn verkiezing in de kamer. Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 530.

³⁹ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 526.

aanstelling door de Leidse kerckeraad heeft geklaagd over de rederijckers en hun spelen. De klacht van de kerckeraad richtte zich overigens tegen *beide* Leidse kamers. Het stadsbestuur zegt er alles aan te zullen doen om te zorgen dat 'de misbruycken die in eenige speelen zouden mogen zyn gepleecht, voortsaeen zullen werden geweert'.

Zekerheid over wat er precies is gebeurd valt niet meer te krijgen, maar denkkelijk hebben er toch enige tijd donkere wolken boven de Leidse kamers gehangen. Dit lijkt de meest aannemelijke verklaring waarom d'Orainge Lelie haar blazoens weer wil uithangen en iets later, in april 1592, ook de aloude Witte Acoleyen toestemming vragen en krijgen om weer kamer te mogen houden. Men mag dus aannemen dat het in de nog geen jaar oude Vlaamse kamer heeft gerommeld, vermoedelijk na optreden van kerkelijke zijde, en dat de problemen zijn bezworen doordat de kamer in samenspraak met de magistraat Jacob Duym als 'trouble shooter' binnenhaalde. De uniciteit van zijn 'stadsaanstelling' versterkt die indruk.

Vóór zijn verkiezing tot keizer was Duym waarschijnlijk niet betrokken bij de Vlaamse kamer - zijn naam ontbreekt niet voor niets op de stichtingsakte. En dat is niet zo vreemd, wanneer men bedenkt dat Duym een Brabander was. Vanuit het huidige perspectief mogen Vlamingen en Brabanders min of meer uitwisselbaar zijn, rond 1600 lag dat zeker anders. Het merendeel van de Leidse vluchtelingen was Vlaams en dus is de rederijckerskamer die zij oprichten ook nadrukkelijk *Vlaams*. Het zelfde geldt voor de vluchtelingenkamer van Haarlem. Amsterdam daarentegen kreeg een *Brabantse* kamer binnen zijn poorten, 't Wit Lavendel.

Met de aanstelling van Duym waren de problemen tussen d'Orainge Lelie en de kerckeraad overigens nog niet uit de wereld, ze namen zelfs nog in hevigheid toe. Toen Duym een jaar de scepter zwaaide was het weer, of misschien moet men zeggen: nog steeds hommeles. Het conflict speelde inmiddels op een hoger plan, niet meer op kerckeraads- maar op synodaal niveau. Tijdens de provinciale synode van Zuid-Holland kwam de Leidse rederijckery aan de orde. Vier van de belangrijkste kamerbroeders moesten zich voor de synode verantwoorden. Men neemt aan dat het om leden van d'Orainge Lelie ging, aangezien tegen hen wordt gezegd dat iets lichtvaardigs als de rederijckery geen pas geeft, aangezien:

⁴⁰ Duym, *Spiegelboeck*, fol. 2r-^{**3r}, het citaat op fol. ^{**2v}.

sy uyt haren lande om Godts Wordts wille uytgheweken waren, [en] veel arme huysgenoten des gheloofs ende landtslyden, soo by haer als noch in Vlaenderen hadden.⁴¹

Het ligt voor de hand dat Duym, op dat moment het belangrijkste lid van d'Orainge Lelie, een van de vier was die voor de synode verscheen. In 1595 kwam de kerk nogmaals met klachten over de Leidse rederijkerij. Dit haalde overigens niets uit; het stadsbestuur bleef onverkort achter de rederijkers staan.⁴²

DE BREUK

Duym heeft zijn werk voor d'Orainge Lelie in elk geval tot in 1600 voortgezet, dat bewijzen zijn gedicht *Tsamen-sprekinghe* ter gelegenheid van het jubeljaar, de opvoering van *Den spiegel der getrouwicheyt* en *Den spiegel des hoogmoets* door de kamer, en uit de publicatie van het *Spiegelboeck*. Het voorwerk van deze bundel spelen laat goed zien in welke kring Duym zich op dat moment bewoog. Hij had zowel contact met leden van de universitaire gemeenschap als met de Vlaamse rederijkers. Het *Spiegelboeck* gaat vergezeld van een Latijns epigram van M. Dirvius, een Latijns en een Grieks lofdicht van G. Coddæus, het eerder aangehaalde gedicht van d'Orainge Lelie, een sonnet van de dichter C.W. met de zinspreuk *Liefde is crachtich* (kennelijk dezelfde die ook bij had gedragen aan de *Tsamen-sprekinghe* van d'Orainge Lelie uit 1600), maar liefst vier sonnetten van Jacobus Celosse en tenslotte een sonnet plus een ballade van G. van Hoomen. De lofdichten in het *Spiegelboeck* bewijzen dat het tussen Duym en de kamer nog koek en ei was.⁴³

Is het hierna dan misgegaan tussen Duym en Celosse? Het argument dat zoiets inderdaad het geval is geweest, kan gevonden worden in het voorwerk van Duym's tweede verzamelbundel, het *Gedenck-boeck*. De verschillen met het *Spiegelboeck* zijn te groot om geen betekenis te hebben. De lofdichten uit universitaire kring zijn gebleven, deze afdeling is zelfs aanzienlijk uitgebreid. Behalve Coddæus droegen nu ook Bonaventura Vulcanius, Daniël Heinsius, Petrus Scriverius en Johannes Zwaerdecroon bij, het meeste in het Latijn, een enkel versje in het Grieks en twee Nederlandstalige sonnetten van Scriverius.

⁴¹ Van Boheemen & Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, 527-528.

⁴² Koppenol, *Leids heelal*, 119-120.

⁴³ Duym, *Spiegelboeck*, voorwerk, m.n. fol. **2r-**4v.

De verschillen zitten aan de kant van de rederijkers. De naam van d'Orainge Lelie zoekt men tevergeefs, net als die van Celosse. Wie dragen er dan wel bij? Ten eerste Karel van Mander uit Haarlem, voor wie Duym twee jaar eerder twee lofdichten had geschreven. Pieter Vergeelsuene is eveneens een Haarlemmer, iemand uit de kring van Van Mander. En dan zijn er gedichten van vijf Leidse rederijkers: H. van Delmanhorst, *Verstoot niemandt*, I. Haerman, Pieter de Vinder en P. Hoverder.⁴⁴

Voor zover er iets over deze figuren bekend is, kunnen zij stuk voor stuk geplaatst worden in de kring van de oude Leidse kamer, de Witte Acoleyen. De familie Van Delmanshorst leverde diverse prominente leden. In het laatste van de vier gedichten van *Verstoot niemandt* is de zinspreuk van de Witte Acoleyen verwerkt, *Liefd' es t'Fondament*. Het gedicht eindigt als volgt:

Een myner besten vriend/ nu genaemt Jacob Duym.
Wiens wel verdiende loff/ ick niet heb willen smoooren/
Maer door dees mijn cleyn jonst/ te maken soeck bekent
Dat reden-rijckers const/ van *Liefd' es t'Fondament*/
En dat men oock uyt Liefd/ veel Consten siet oorbooren.⁴⁵

Hetzelfde geldt voor I. Haerman, die over Duym onder meer schrijft:

Want ghy toont hier voorwaer dat *Liefd' es t'Fondament*.⁴⁶

Het lijkt daarom veilig te veronderstellen dat Duym inderdaad gebroken heeft met d'Orainge Lelie om vervolgens zijn heil bij de Witte Acoleyen te zoeken. Wel blijft hij in contact staan met Van Mander en het Haarlemse deel van diens kring. Zoals bekend onderhield Van Mander ook banden met Leidse dichters, met name uit d'Orainge Lelie. Van Mander legde de basis voor de belangrijke verzamelbundel *Den Nederduytschen Helicon* (1610) vol nieuwe, moderne Nederlandse poëzie. Hoewel zijn naam enkele malen valt in de bundel, heeft Duym niet bijgedragen en dat zou wel eens te maken kunnen

⁴⁴ Duym, *Ghedenck-boeck*, fol. *4v-***4r.

⁴⁵ Duym, *Ghedenck-boeck*, fol. ***2r.

⁴⁶ Duym, *Ghedenck-boeck*, fol. ***2v.

hebben met de vooraanstaande positie die de Leidse Vlamingen in dit werk innemen. Celosse mag zelfs als een van de hoofdcontribuanten gelden.⁴⁷

De vraag is vervolgens, wanneer de breuk tussen Duym en d'Orainge Lelie precies heeft plaatsgevonden. Het is verleidelijk aan het najaar van 1600 te denken. Vanaf die tijd ontbreken alle bewijzen van contact. Onder de namen van de bestuursleden van de kamer in deze periode zoekt men die van Duym tevergeefs. Dat zegt echter nog niet zo veel: het bestuur werd gekozen en wisselde jaarlijks. Men zou meer houvast hebben, als men het repertoire van de Leidse kamers in deze jaren kende en wist of er stukken uit het *Ghedenck-boeck* zijn opgevoerd en zo ja, door welke kamer. Echter: zo goed als we zijn ingelicht over de opvoeringen tijdens het laatste decennium van de zestiende eeuw, zo schaars zijn de gegevens voor de tien jaar daarop volgend. In de stadsarchieven zoekt men tevergeefs naar titels.

Wat houvast zou kunnen geven, zijn gedrukte wedstrijdbundels, maar ook die zijn schaars in deze periode. In 1603 organiseerde de Schiedamse Roo Roosen een wedstrijd, maar daar namen de Leidse kamers niet aan deel. En dus blijft er maar één bundel over: het *Const-thoonende luweel* van de grote Haarlemse wedstrijd in 1606, dus op het moment dat Duym zeker gebroken had met de Vlamingen.

Aan de Haarlemse wedstrijd, net als die in Schiedam bedoeld ter promotie van een liefdadigheidsloterij, namen zowel de Witte Acoleyen als d'Orainge Lelie deel. De Vlamingen voerden een spel op van Jacobus Celosse. Het stuk van de Hollanders, dat goed was voor de hoofdprijs, is vooralsnog anoniem. Er is echter wel wat voor te zeggen om dit stuk aan Duym toe te schrijven. Vanzelfsprekend is dat voorlopig niet meer dan een vermoeden, een aanzet tot nader onderzoek.

Het stuk van de Witte Acoleyen voor de Haarlemse wedstrijd doet allereerst wat betreft stijl, taal en metriek denken aan het werk van Duym. Het is geschreven in behoorlijk lopende alexandrijnen en in een zuiver Nederlands. Vanzelfsprekend zijn dit subjectieve indrukken. Daarnaast valt er op een concreter punt te wijzen. Als onderdeel

⁴⁷ Duym's naam wordt wel genoemd in de lijst dichters die Celosse noemt in zijn 'Vreught-eyndigh spel' ('Neander, Taemson, Duym, van Hout, hier by ons groeyt Van Mander schilder groot/ zijn Konst hier overvloeyt'); verder is er een anagram van zijn naam opgenomen: 'Ic bou dy Musa'. *Den Nederduytschen Helicon*, 42, 332. Er zijn overigens meer verschillen tussen Duym en de dichters in de *Helicon*: zo is de bundel doortrokken van vredesidealen, terwijl Duym juist hamert op voortzetting van de strijd tegen de Spanjaard. Boukje Thijs zal over enige tijd promoveren op *Den Nederduytschen Helicon*.

van het grootscheepse onderzoek naar de formele kant van het renaissancedrama is in het Antwerpse onderzoekscentrum een overzicht gemaakt van alle voorkomende spelindelingen en de daarbij gehanteerde terminologie. Er blijkt een keur aan termen voor bedrijf en scène in gebruik te zijn geweest. Jacob Duym is zeer consistent: hij noemt de bedrijven in al zijn twaalf stukken 'gheschiedenissen'. Wanneer men nagaat wie deze term nog meer hanteert, is de uitkomst opmerkelijk. De term 'gheschiedenisse' komt namelijk in het totale corpus maar éénmaal elders voor. Inderdaad: in het spel van de Witte Acoleyen voor de Haarlemse wedstrijd.⁴⁸

CONCLUSIE

De voorlopige conclusie moet dan ook luiden dat Jacob Duym, die in 1586 naar Leiden verhuisde en daar al snel zijn eerste toneelspelen liet opvoeren, in eerste instantie heeft samengewerkt met de oude rederijderskamer, de Witte Acoleyen. Toen in 1590 enkele Vlaamse vluchtelingen het initiatief namen tot oprichting van een eigen rederijderskamer, was hij daar niet bij betrokken. Hij kreeg pas met de Vlaamse kamer d'Orainge Lelie te maken, toen na enige moeilijkheden en mogelijk zelfs kortstondige sluiting, hij in 1591 op verzoek van het Leidse stadsbestuur de leiding van de nieuwe kamer op zich nam. Duym's lidmaatschap van d'Orainge Lelie duurde in elk geval tot eind 1600; het werd vóór 1606 beëindigd. Na de breuk heeft hij opnieuw samengewerkt met de Witte Acoleyen. Mogelijk is het zinnespel waarmee de Witte Acoleyen in 1606 de Haarlemse rederijderswedstrijd wonnen, geschreven door Duym: dit valt te vermoeden op grond van formele eigenschappen (taalzuiverheid, metriek en spelindeling) die dit stuk gemeen heeft met zijn spelen.

Er valt nog veel werk te verzetten waar het de dichter Jacob Duym betreft. Er is aanvullend onderzoek nodig naar zijn verblijf in Leuven en Antwerpen voordat hij naar het noorden kwam. En natuurlijk is het raadsel van zijn latere leven nog onopgelost. Waar is hij heengegaan toen hij Leiden verliet? Is hij na het bestand teruggegaan naar het zuiden? Wanneer en waar is hij overleden? Over zijn Leidse tijd is op dit moment nog het meest bekend, maar voor literatuurhistorici ligt ook hier nog een taak: grondige bestudering en

⁴⁸ Van Eemeren, 'De benamingen', 169.

analyse van zijn spelen, twaalf of dertien stuks, en hun plaats en rol in de ontwikkeling van het renaissancetoneel.

LITERATUUR

Boheemen, F.C. van & Th.C.J. van der Heijden, *Retoricaal memoriaal. Bronnen voor de geschiedenis van de Hollandse rederijderskamers van de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw*. Delft, 2000.

Boonen, W. *Geschiedenis van Leuven geschreven in de jaren 1593 en 1594*. Ed. Ed van Even. Leuven, 1880.

Briels, J.G.C.A. 'Reyn genuecht. Zuidnederlandse kamers van rhetorica in Noordnederland 1585-1630'. In: *Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant* 57 (1974), 3-89.

Const-thoonende juweel, by de loflijcke stadt Haerlem, ten versoecke van Trou moet blijcken, in't licht gebracht. [...]. Zwolle: Z. Heyns, 1607.

Duym, J. *Belegerin[g] der stadt Leyden, door den Coninc van Spangien in den jare 1574*. Leiden: Josephus van der Nave, 1634.

Duym, *Benoude belegheringhe, der stad Leyden, uyt bevel des machtighen Conincx van Hispaingnen*. Leiden: Josephus van der Nave, 1631.

Duym, J. *De cloeck-moedighe ende stoute daet, van het innemen des casteels van Breda en verlossinghe der stad*. Ed. K. van Meel, vert. A. van den Kieboom. Breda, [1990].

[Duym, J.] *Corte historische beschryvinghe der Nederlandscher oorlogen, vanden beginne ende aenvangh aff der beroerten tot het twaelff-jaerich bestandt toe*: [...]. Arnhem: J. Jansz, 1612.

Duym, J. *Een ghedenck-boeck, het welck ons leert aen al het quaet en den grooten moetwil van de Spaingnaerden*. Leiden: H.L. van Haestens, 1606.

Duym, J. *Het moordadich stuck van Balthasar Gerards, begaen aen den doorluchtighen prince van Oraison*. 1584. Ed. L.F.A. Serrarens & N.C.H. Wijngaards. Zutphen [z.j.].

Duym, J. *Een spiegelboeck inhoudende ses spiegels, waer in veel deuchden claer aen te mercken zijn*. Leiden: J. Bouwensz, 1600.

[Duym, J.] *Verkondinghe van des vreuchden-rijckes oft soomen plach te noemen Gulden laers sestien hondert: in dicht ghestelt by die vande camer van Doraingie Lelie, in liefde groeyende tot Leyden*. [Leiden]: C. Gyot, 1600.

Eemeren, G. van, 'De benamingen voor "bedrijf" en "scène" in het Nederlandse drama tussen 1575-1625'. In: *Spiegel der letteren* 15 (1973-1974), 161-186.

Even, E. van, 'De krijgsman en dichter Jacob Duym, uit Leuven, keizer der rederijderskamer de Oranje-Lelie te Leiden, in 1595'. In: *Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie vor taal- en letterkunde* 1901, 515-537.

Gemert, L. van *Tussen de bedrijven door? De functie van de rei in Nederlandstalig toneel 1556-1625*. Deventer, 1990.

Hummelen, W.M.H. *De sinnekens in het rederijersdrama*. Groningen 1958.

Hummelen, W.H.M. 'Typen van toneelinrichting bij de rederijers: de opvattingen van Endepols en Kernodle kritisch onderzocht, en geconfronteerd met de conclusies op grond van werken van Jacob Duym en Willem van Haecht'. In: *Stud. Neerl* 1 (1970), 51-109.

Koppenol, J. *Leids heelaal. Het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*. Hilversum, 1998.

Mak, J.J. 'Jacobus Celosse, factor van de Vlaamse kamer 'In liefde groeiende' te Leiden. In: J.J. Mak, *Uyt ionsten versaemt. Retoricale studiën 1946-1956*. Zwolle 1957, 211-248.

Meijer Drees, M. 'Liever een rechtvaardige oorlog dan een geveinsde vrede. Politieke propaganda in een vroeg zeventiende-eeuws toneelstuk over het turfschip van Breda'. In: *Jaarboek van de geschied- en oudheidkundige kring van stad en land van Breda 'De Oranjeboom* 43 (1990), 1-15.

Meijer Drees, M. 'Burgemeester Van der Werf als vaderlandse toneelheld; Een politieke autoriteit in belegeringsdrama's'. In: *De zeventiende eeuw* 8 (1992), 167-176.

Molhuysen, P.C. *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*. Dl. 1. 's-Gravenhage 1913.

Nederduytschen Helicon, Den - Eygentlick wesende der maet-dicht beminders lust-tooneel: daer verতোont worden (tot vermakelijke stichtinghe) veelderley versamelde, ende aen een geschakelde soetluydende leersame ghedichten, in suyver Nederduytsche sprake ghemaect, door verscheyden dicht-konst-oeffenaers. Alkmaar: J. de Meester voor P. van Wesbusch I, 1610.

Notulen van de Staten van Zeeland. 20 Maart 1574-30 Jan. 1798. 232 dln. Middelburg [enz.] ca. 1674-1919.

Prinsen, [J.] 'Uit het notaris-protocol van Jan van Hout'. In: *Oud-Holland* 26 (1908), 43-66, 93-114, 149-164.

Ramakers, B.A.M. 'De gespeelde stad: de opvoeringspraktijk van het rederijkerstoneel getoetst aan zeven belegeringsspele'. In: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde* 1994, 180-233.

Resolutiën der Staten Generaal van 1576 tot 1609. Dertiende deel: 1604-1606. Red. H.H.P. Rijperman. 's-Gravenhage 1957. (RGP, Grote Serie 101),

Saxo Grammaticus [=P. Scriverius] *Oudt Batavien nu ghe-naemt Holland. Hoe ende in wat manieren, ende van wien Hollandt, Zeelandt, ende Vrieslandt eerst bewoont is gheweest*.

Mitsgaders des Lands oude Graven ende nieuwe Gouverneurs [...] beschreven door Jacob Duym. Leiden: A. Clouck, 1606.

[Scriverius, P.] *Beschrijvinghe van out Batavien, met de antiquiteyten van dien mitsgaders d'afkomst ende historie der edelen, hooghebornen Graven van Holland, Zeeland, ende Vrieslandt.* Arnhem: J. Jansz, 1612.